

VIHREÄN LUMO

Eteläsavolaisia ja keskisuomalaisia säätyläispuutarhoja

LAURA SUOMI

MAA- JA
KOTITALOUSNAISET

VIHREÄN LUMO

Eteläsavolaisia ja keskisuomalaisia säätyläispuutarhoja

Teksti

Laura Suomi

Kuvat ja piirroksot

Laura Suomi (ellei toisin mainita)

Taitto

Piia Viikari

Julkaisija

Kulttuuriympäristö näkyväksi KYNÄ-hanke

Kannen kuva

Laura Suomi

ISBN 978-952-94-0188-8 (nid.)

ISBN 978-952-94-0189-5 (PDF)

Verkkojulkaisu

www.maajakotitalousnaiset.fi/vihreanlumo

Paino

Teroprint Oy

Mikkeli 2018

Euroopan maaseudun
kehittämisen maatalousrahasto:
Eurooppa investoi maaseutualueisiin

SISÄLLYS

SAATESANAT

LUKIJALLE

1 VANHAT SÄÄTYLÄISPUUTARHAT ETELÄ-SAVOSSA JA KESKI-SUOMESSA	6
2 KATSE PUUTARHOIHIN – YLEISINVENTOINNIN TULOKSIA.....	13
3 MENNYTTÄ ARKISTOJEN, MUISTIN JA MAAPERÄN KÄTKÖISTÄ ETSIMÄSSÄ	21
4 PUUT – HILJAISET AIKALAISET	23
5 VIHREÄN LUMO	27
LÄHDELUETTELO	31

SAATESANAT

Julkaisu on tehty osana Etelä-Savon ja Keski-Suomen Maa- ja kotitalousnaisten Kulttuuriympäristö näkyväksi KYNÄ -hanketta. Hanketta rahoittavat EU:n Maaseuturahasto ja Etelä-Savon ja Keski-Suomen ELY-keskukset. Hankkeen tarkoituksena on lisätä tietoisuutta maaseudun kulttuuriympäristöistä ja sitä kautta lisätä niiden arvostusta sekä innostaa vaalimaan ja hyödyntämään kulttuuriympäristöjä monipuolisesti. Yksi hankkeen monista tuotoksista on puutarhainventointi ja sen pohjalta tehty julkaisu, jota parhaillaan tarkastelet.

Työn tavoitteena on Etelä-Savon ja Keski-Suomen säätyläispuutarhojen nykytilan selvittämisen myötä muodostaa kokonaiskuvaa ja näkemystä puutarhojen mahdollisuuksista: miten alueemme puutarhakulttuuri pystyisi säilyttämään omat ominaispiirteensä samalla mukautuen muuttuvan maailman realiteetteihin ja miten puutarhoja voisi mahdollisesti hyödyntää osana liiketoimintaa. Tavoitteena on myös yleisemmin tuoda tietoa alueemme puutarhojen historiasta ja merkityksestä eri aikoina, ja miksei myös innostaa luomaan ja ylläpitämään esteettisiä ja merkityksellisiä puutarhaympäristöjä sielläkin, missä niitä ei vielä ole.

Inventoinnin ja julkaisun on laatinut maisema-arkkitehti, rakennusrestauroija Laura Suomi. Inventoinnin ja julkaisun taustoittamiseen ja viimeistelyyn ovat osallistuneet KYNÄ-hankkeesta myös Saara Ryhänen, Leena Lahdenvesi-Korhonen ja Kirsi Koskela.

LUKIJALLE

Puutarhainventoinnit toteutettiin kesällä 2017 Etelä- ja Keski-Suomessa työnimellä ”Kartanopuutarhainventointi”. Puutarhainventointi painottuu tiedonkeruuseen inventoinnin luonteen mukaisesti. Työ vei minut yhteensä 17 puutarhaan Etelä-Savon ja Keski-Suomen alueella. Kartanot tai kartanoiksi kutsutut herrasväen asuinsijat puutarhoineen ovat syntyneet hyvin erilaisista lähtökohdista ja puutarhat on perustettu eri aikoina – viimeistään 1930-lukuun mennessä. Mukana on virkatalon, kantatilan, kuninkaan-kartanon, ratsutilan ja metsätilan puutarhoja. Jokaisella puutarhalla on tarinansa.

Kartanon tai kartanopuutarhan määrittelyn käyttäminen yleisinventoinnissa ei ole yksiselitteistä. Työn kuluessa pohdin kartanopuutarhan määritelmää. Tässä esityksessä käytetään myös sanaa säätyläispuutarhat, joka viittaa niin puutarhan perustajiin kuin rakennuksiin, joissa he asuivat. Säätyläiset olivat sitä etujoukkoa, joka omaksui Euroopan uudet puutarha-aatteet ja edistykselliset ideat ensin ja jolla oli mahdollisuus kokeilla niitä. Säätyläispuutarhoissa näkyy torpparilaitoksen lakkautus ja palkattujen puutarhurien työpanoksen väheneminen, siis suomalaisen yhteiskunnan murros. Säätyläispuutarhat vaikuttivat puutarhakulttuurin syntyyn, jonka hedelmistä saamme nauttia.

Tämä esitys jakautuu viiteen osaan. Ensin on taustoitettu Etelä-Savon ja nykyisen Keski-Suomen alueelle sijoittuvat vanhat puutarhat ja puutarha-aatteet. Seuraava luku käsittelee maisemälähtöisesti yleisinventoinnin tuloksia valituin esimerkein. Taustatiedot olivat paikoin niukkoja, kolmannessa luvussa avataan mahdollisuuksia kerätä lisätietoa vaikka kohdeinventointia ja restaurointisuunnittelua varten. Puut – hiljaiset aikalaiset -luku on suomalaisen säätyläispuutarhan ytimessä, siinä käsitellään vanhoja puita säätyläispuutarhojen kukoistuksen ajoilta. Päättävässä loppuluvussa tarkastelen niitä mahdollisuuksia ja huomioita, joita inventointi nosti pintaan.

Olen kiitollinen puutarhan omistajien aktiivisuudesta. Kaikki puutarhakohteet esiteltiin, mikä auttoi eteen päin usein niukkojen tausta-aineistojen kanssa painivaa inventoijaa. Sain aina pyydettyä apua, mistä lausun parhaat kiitokseni. Kaikki puutarhat ovat yksityisten omistuksessa, näin ollen tässä esityksessä ei esitellä inventointiaineistoa sellaisenaan. Taustatyöt tein Helsingin Kansallisarkistossa ja Mikkelin maakunta-arkistossa sekä kirjastoissa Mikkelissä ja Hämeen seudulla. Puutarha on kulttuuriympäristön ytimessä. Kulttuuri -sana tulee latinankielen viljelyä tarkoittavasta sanasta ja puutarha on ympäristönä erityisen viehättävä – vanha säätyläispuutarha vanhoine puineen on siis aivan erityinen.

Mikkelissä 30.11.2017 Laura Suomi

VANHAT SÄÄTYLÄISPUUTARHAT ETELÄ-SAVOSSA JA KESKI-SUOMESSA

150 vuotta sitten suuret nälkävuodet koettelivat pahasti Itä- ja Keski-Suomea, mikä nosti keskusteluun riippuvuussuhteen vainyhdessä ravinnonlähteestä: viljasta. Viljariippuvuudelle etsittiin ratkaisua puutarhataloudesta ja viljelyä kehittämällä. Puutarhakulttuuri kukoisti.

SÄÄTYLÄISPUUTARHAT ETELÄ-SAVOSSA

Etelä-Savon inventoidut puutarhat liittyvät seudun säätyläisten asuinpaikkoihin. He olivat aatelisia, sotilas- ja siviilivirkamiehiä, pappeja ja upseereita perheineen. Heidät toi Savoön läänitys tai virka kirkon tai valtion palveluksessa. Puutarhainventointikohteiden vanhimmat asutuspaikat ovat 1500-luvulta, mutta varhaisimmat maininnat puutarhoista ovat 1700-luvulta. Etelä-Savossa inventoiduille kohteille on tyypillistä, että niiden entisillä omistajilla on ollut sotilasarvo. Yrjö Maunu Sprengtportenin perustama Haapaniemen upseerikoulu Rantasalmella vaikutti seudun elämään ja jätti jälkeensä merkittävän rakennusperinnön – kartanovyöhykkeen sisämaahan. Upseerikoulu toimi vuosina 1779-1819 Rantasalmella, ennen toiminnan siirtymistä Haminaan. Savo oli 1700-luvulla rajaseutua, jota koettelivat isoviha ja pikkuviha aina siihen saakka, kun Suomi siirtyi Venäjälle 1809 Suomen sodan jälkeen. Kartanopuutarha saattoi olla upseerin lepopaikka sotaisan elämän vastapainoksi, mutta kaikki eivät kaivanneet puuston suojaa. Joroisniemen kartanossa asunut majuri Fredrik Gustaf Aminoff piti puiden katvetta näköesteenä valvonnalle.

KANTATILAT JA METSÄTILAT KESKI-SUOMESSA

Keski-Suomen vaurastuminen liittyy metsätalouden nousuun 1800-luvun puolivälissä, kun

sahateollisuus alkoi hyödyntää Keski-Suomen puunahonkia. Myös maanviljelys kohosi merkittäväksi elinkeinoksi vasta 1800-luvulla, kun maata raivat tiin pelloiksi. Keski-Suomessa inventoitiin kolme vanhaa kantatilaa sekä kaksi 1800-luvun lopulla muodostettua suurtilaa. Keski-Suomen maantieteelliset rajat Hämeeseen ja Savoön ovat häilyviä ja maakunnan raja on siirtynyt monta kertaa. Inventoiduista kohteista kolme on luettu aikaisemmin Hämeeseen kuuluviksi. Vain kaksi puutarhaa kuuluu pohjoisempaan osaan Keski-Suomea, jossa ilmasto-olosuhteet ovat karummat. Eri seutujen väliltä löytyi sosiaalisia yhteyksiä, kun eri säätyläisperheet verkostoituivat keskenään.

OMENASTA KAIKKI ALKOI

Varhaisimmat esitykset Suomen puutarhataiteesta alkavat keskiajan luostareista ja linnoista. Vuonna 1921 julkaistussa Historian aikakauskirjassa Melander kirjoittaa Viipurin linnan Kaarle Knuutinpojan ruutanalammikon ja mahdollisen puutarhan olemassaolosta 1500-luvun alussa. Omenapeltosiinty entisen Pellosniemen pitäjän Pimeälahden kylän maakirjassa 1561, muttei löydy enää myöhemmässä maakirjassa vuodelta 1644. Melander mainitsee pellon sijainniksi silloisen Juvan pitäjän Maljamäen kylän. Melander aprikoi, että omenapellossa on kasvanut nimensä mukaan omenapuu, joka voisi olla peräisin Viipurista. Etelä-Suomeen omenapuita oli tullut jo 1500-luvun alussa. Omenaviljely oli arvokas ja harvinainen taito, niinpä taimia ja puutarhureita haettiin ulkomaita myöten. Toisaalta Suomessa kasvaa myös harvinaisena metsäomenapuita, joten tämän varhaisen omenapuun alkuperä jää hämärään.

Ristiinassa ovat Suomen mittakaavassa harvinaisen 1600-luvun linnakartanon rauniot yhä nähtävillä. Korkealla rinteellä ovat yhä jäljellä kiviset tukimuurit, joiden suojiin 1640-luvulla Pietari Brahe

Korkealla kukkulalla ovat yhä jäljellä linnakartanon kiviset tukimuurit, joiden suojiin 1640-luvulla Pietari Brahe perustutti puutarhan jo ennen Brahenlinnan rakennustöitä. Puutarhan paikaksi valittu mäntykangas vaikuttaa kuitenkin karulta.

perustutti puutarhan jo ennen Brahenlinnan rakennustöitä. Piirustukset sijaitsivat niinkin kaukana kuin Tukholman kansallisarkistossa. Puutarha ei menestynyt kovista talvista ja tuhoeläimistä johtuen, siitä tuli myös riitaa puutarharengin ja töitä valvovan voudin kesken. Puutarha tuotti piparjuurta ja marjoja. Parempi onni oli Juvalla. Brahen Marttilan kartanosta lähetettiin kreiville omenia maistiaisiksi.

1700-LUVUN HYÖDYNAIKA JA LUONNON LUMO

Suomen merkittävin kasvitieteilijä Pehr Kalm (1716–1779) oli hyödynajan mies, joka pyrki toimilaan ja retkillään rikastuttamaan Suomessa viljeltävien lajien määrää. Hän teki kasvinkeräysmatkoja Venäjälle ja Pohjois-Amerikkaan. Sopiva puutarha

on Kalmista muotopuutarha, jonka järjestys heijasti luonnossa olevaa järjestystä. Puutarha on 42–48 metriä pitkä ja leveä, ja siinä on neljä suorakaiteen muotoista osaa. Keskellä oleva käytävä on kolmisen metriä leveä. Puutarhan kortteleita reunustavat pensaat ja jokaisessa korttelissa on mahdollisesti hedelmäpuu. Pietari Kalm opetti pensasaitojen eduista puutarhan pienilmastolle, ja hän toi aitaorapihlajan Suomeen. Tämä Suomessa yleinen pensasaita on maamme ulkopuolella harvinainen aitasaksi. Kalm ei lämmennyt 1700-luvulla Euroopassa syntyneelle uudelle maisematyylille, mutta kyllä hänkin arvosti puutarhan suomaa virkistystä ja siitä mahdollisesti aukeavia näkymiä. Kalmin ansioksi lasketaan kuusi- ja koivukujanteiden yleistyminen sisääntuloteillä, säätyläispuutarhojen runsaat hedelmä- ja marjapensaat, hiekkakäytävät, lehtimajat ja salin ikkunoiden alle istutetut kukkais- tukset. Puutarhataide koettiin ylellisyytenä, mut-

ta varmasti ruotsalaisen Carl Wijnbladhin kartanokuvastot rakennusten mallipiirustuksineen ja puutarhoineen olivat tunnettuja lukeneiston piirissä. Wijnbladhin mallikirjan esimerkit vaikuttivat pitkälle seuraavan vuosisadan puolelle. Näiden puutarhojen tyyli vastasi "ranskalaista" muotopuutarhaa.

Roselundin muotopuutarha, Aspegrenin puutarha Pietarsaaresta on matkailukohde. Se on Kalmin ihanteiden mukainen: suorakaiteen muotoinen ...

... keskellä komeileva huvimaja.

Leveiden hiekkakäytävien jakamat nelijakoiset erilliset korttelit hedelmäpuineen...

Puutarhaa suojaa muuri, joka erottaa sen selkeästi muusta pihapiiristä.

1700-luvun uutuus luonnonfilosofia elähdytti "Paluu luontoon" -teemallaan myös maisemapuutarhan syntyyn. Kiinalainen puutarhataide innoitti uutta maisematyyliä, joka liittyy rakennustaiteessa kustavilaiseen aikaan ja empireen. Ajan henki, joka ammensi innoitusta antiikista ja luonnonfilosofiasta, vaikutti tapaan tulkita ympäristöä. Kiinalaisten kirjojen, koriste-esineiden koristekuvien ja tussipiirrosten lumoavat kakkäräiset männyt, kalliot, vesipeilit, purot sekä niiden harmaa ja valkoinen tausta toivat mieleen pohjolan olot. Vaikka maise-

matylin yhtenä innoittajan oli kaukainen Kiina, sen kuvasto näytti yllättävän tutulta suomalaiselta maisemalta. Kiinalaisten maisema- ja puutarhakuviin syvemmät symboliset ja uskonnolliset viittaukset ja merkitykset eivät välittyneet, sen sijaan niiden välittömät tunnelataukset aina kauhusta synkkyteen kiinnostivat. Tästä toisen kulttuurin erikoisesta vääryymmärtämisestä voi lukea lisää Eeva Ruoffin artikkelista: "Havupuiden ja kalliorantojen kauneus -Kiinalaisia vaikutteita varhaisissa suomalaisissa maisemapuutarhoissa".

Suomen varhaisimmat maisemapuistot toteutettiin Länsi- ja Etelä-Suomessa. Suomessa ja etenkin Savon rajaseudulla elettiin vaikeita aikoja heikenevän Ruotsin menettäessään otettaan itäisestä valtakunnastaan. Suomen sodasta toipuminen kesti myös aikansa. Rajan toisella puolen Vanhassa Suomessa vaikutti Karjalankannaksen rikas kartanokulttuuri. Herttualan kartanon emännän elämään voi sukeltaa Ulla Ijäksen väitöskirjan avulla, joka käsittelee puutarhaa kulutushistorian ja -valintojen kautta 1800-luvun alun Viipurissa. Yksi Suomen puutarhataiteen merkittävimmistä puistoista on Viipurin linnan komendantin perustama englantilainen maisemapuutarha. Siitä tuli myöhemmin Monrepos, jonka merkittävin kehittäjä ja omistaja Nicolay oli läheisessä yhteydessä Pietarin hoviin. Tämä runollinen maisemapuisto oli autonomian ajalta sotiin saakka osa Suomea ja vapaasti vierailtavissa oleva puisto. Viipurin Monrepos'n maisematyylinen puisto oli jo perinteikäs puisto aikana, jolloin kaupunkipuistoja vasta perustettiin Suomeen. Etelä-Savosta oli luonteva vierailta väreässä Viipurissa vielä 1900-luvulla aina sotiin saakka, sillä kaupunki oli seudun hallinnollinen keskus ja Suomen kansainvälinen kaupunki.

”Monrepos” voi tuoda muistoihin kesäillan veden äärellä ja radiosta Annikki Tähten laulamana Aili Runneen sanoin: ”Usein haaveissani kuljen satumaani lehmustohon. Kaunehimmat kaarisillat, ihanimmat kuudanyöt nähnyt puiston katveessa oon Monrepos'n.”

VENÄJÄN VALLAN AIKA JA PUUTARHAKULTTUURI PUHKEAA KUKKAAN

Suhde vanhaan emämaahan Ruotsiin säilyi ja sen kulttuuriset vaikutteet ulottuivat myös puutarhaan. Ruotsinkielisessä oppaassa Puutarhahistoriaa inventoijalle Anna Andréasson nostaa esiin 1800-luvun herraskartanon puutarhan osien kolmijaon: hyötytarha, ”ranskalainen” muotopuutarha, ”englantilainen” maisematyylinen puutarha, joista käytän tässä vain muotopuutarhan ja maisemapuutarhan nimiä, sillä ilmiöinä ne eivät olleet synnyinmaahansa sidottuja. Tällaisia kolmiosaisia kokonaisuuksia löytyi Ruotsistakin vain harvojen, eli aateliston yläluokan keskuudesta. Edellisistä vain hyötypuutarhalla oli taloudellista merkitystä.

Tavallisempi on säätyläispuutarhan osien kolmijaon koristepuutarhaan, marja-hedelmätarhaan ja kasvimaahan yrtteineen. Monesti puutarhatuotteita myymällä katettiin puutarhan ylläpidon kulut. Omavaraisuus oli tärkeää riippumatta yhteiskunnallisesta asemasta. Jos halusi syödä ja tarjota jotakin vieraille pitkin vuotta, niin hyvinvoiva hyötytarha oli välttämättömyys. Anna Andréasson tähdentää omavaraisuuden arvoa tuon ajan yhteiskunnassa. 1800-luvun alussa kustavilaisuus väistyi empiren tullessa muotiin. Vuosisadan loppua kohti menettäessä koitti kertaustyylien aika, mikä näkyi myös puutarhataiteessa.

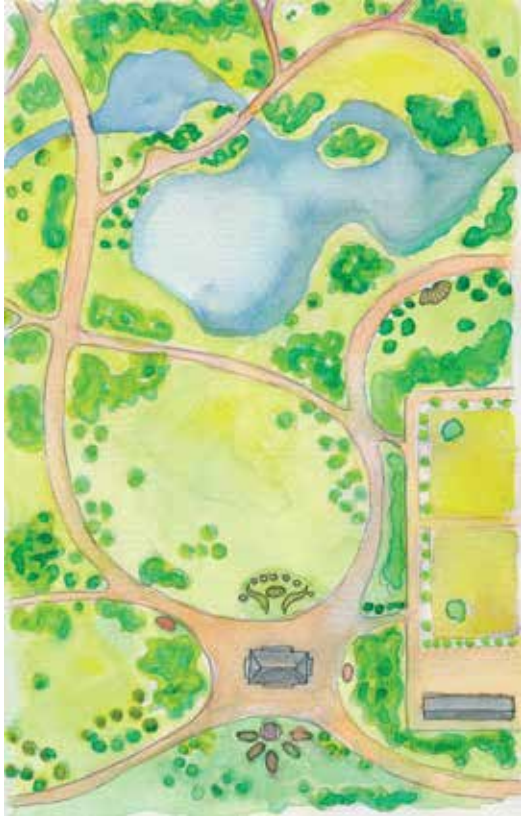
Venäjän vallan aikaan ruusupensaat olivat suosittuja.

Nälkävuodet koettelivat tilattomia erityisen raskaasti. Mäkitupalaiset olivat tilattomista heikoimmassa asemassa. Luhangalla Keski-Suomen kotiseutumuseo esittelee monipuolisesti mäkitupalaisten elämää – viimeiset asukkaat lähtivät vasta 1960-luvulla. Pihassa kasvaa omena- ja kirsikkapuita. Aikoinaan pihapiirissä on kasvatettu myös tupakkaa. Monesti taimia ja kasveja saatiin taloista. Vaikutteet levisivät vaihtelevalla menestyksellä kansan keskuuteen. Vanhojen puutarhojen arvokkaita perinnekasveja saattaa löytyä ympäristön pihosta.

Maisemapuutarha mutkittelineen käytävien ja näkymiä reunustavine puuryhmineen saa innoituksensa englantilaisesta maalaismaisemasta. 1800-luvun puoliväliin tultaessa se tulkittiin Müllerin teoksen pohjalta tehdyssä kuvassa – ehkä hiukan kaavamaisesti.

Vuosisadan loppupuolella kahden edellisen vuosisadan tyylipiirteistä syntyi uusi sovellus, jota kutsuttiin myös ”saksalaiseksi” tyyliksi, joka sopi myös kooltaan pienempiin puutarhoihin. Kuvälähteen pohjana Daniel Müllerin piirustus, 1858.

Mukaelma pihasuunnitelmasta vuodelta 1926, jota ei koskaan toteutettu luultavasti sen ylläpidon työläyden vuoksi. 1910-luvulla syntyi arkkitehtoninen tyyli, joka pyrki yhdistämään geometrisin muodoin rakennuksen ja puutarhan toisiinsa kokonaistaideteokseksi.

Moderni piha 1940-luvulta, jossa nurmikenttä on keskeisessä roolissa. Kuvälähteenä on käytetty Paul Olssonin suunnitelmaa Palanderin huvilapuutarhasta. (Suomen puutarhataidetta, 1947)

1800-luvun lopulla puutarhoja perustettiin ja ole-
massa olevia uudistettiin.

Puutarhojen perustaminen yleistyi ja samalla
niiden pinta-ala pieneni. ”Saksalainen” tyyli kehi-
tyi pienempien puutarhojen tarpeeseen. Ruotsissa
Daniel Müller, esitteli kirjassaan ”Trädgårdskonst”
(puutarhataide) uuden tyylin, jossa on vaikutteita
”ranskalaisesta” muotopuutarhasta ja ”englan-
tilaisesta” maisematyylistä. Pietariin ja Viipuriin
vietiin voita ja sieltä palatessa takaisin tuli taimia
ja vaikutteita Pietarin puutarhoista. Pietarissa oli
saksalaisia puutarha-alan ammattilaisia, niinpä
saksalaisia puutarhavaikutteita tuli myös idästä.
Yksi kuuluisimmista oli saksalaistaustainen Regel
& Kesselringin taimitarha, joka julkaisi myös tyy-
pipuutarhasuunnitelmia katalogina.

1900-luvun alussa syntynyt arkkitehtoninen tyyli
pyrki luomaan puutarhasta ja rakennukseen sopi-
van kokonaistaideteoksen, jolle olivat ominaisia
geometriset muodot ja pitkät suorat linjat hiekk-
käytävinä tai jopa leikattuina pensasaitoina.

”1930-luvulla luonnontyyli alkoi vallata takaisin
menettämänsä alaa ja se on nyt taas melkein
yksinomaisena puutarhoissamme”, kuvaa Suomen
ensimmäinen puutarha-arkkitehti Paul Olsson
kirjassaan Suomen puutarhataidetta vuodelta
1947. Funktionalismin hengessä uudessa tyyllissä
ruohokenttä nousi keskeiseksi sommitelmassa ja
sillä oli myös oma tarkoituksensa. Nurmikko tuli
olla leikkiä ja urheilua varten.

KARTANOPUUTARHASTA MAALAISSPUUTARHAAN

Pappila- ja kartanopuutarhat olivat edelläkävijöi-
tä puutarhojen perustamisessa. Myös uutuudet,
kuten 1800-luvulla maailmalla yleistyneet kasvi-
huoneet, rantautuivat ensin paikkakunnan sääty-
läispuutarhoihin. Lasinalla voitiin viljellä eksootti-
siakin lajeja. Etelän tuontihedelmät: viinirypäleet,
banaanit ja appelsiinit tulivat markkinoille vasta
1930-luvulla. Vielä 1940-luvun lopulla julkaistussa
kirjassa julkaistiin laaja kokoelma puutarhoja, mu-
kana myös kauppapuutarhoja, joiden viljeltiin kas-
vihuoneissa hedelmiä. Aikalainen Alvar Luotonen
kuvaa kartanopuutarhojen muuttunutta roolia:
”Kartanopuutarhat muuttivat tuotantosuuntaa vä-
hitellen siten, että entisistä ylellisyystarkoituksiin
rakennetuista kasvihuoneista muodostui tärkeä
tulonlähde.” Rantakylän kartanopuutarhassa näkyy

rivi mehiläispesiä ja taustalla kasvillisuuden seassa
hahmottuvat neljä kasvihuonetta.

Suomen väestön enemmistö asui 1900-luvun
alkupuolella maaseudulla, vasta vuosisadan puo-
livälissä voimistui maaltamuutto kaupunkiin
ja taajamiin. Koneiden tulo vähensi maaseudun
työvoimantarvetta pelloilla, karjataloudessa ja
metsätöissä. 1900-luvulle tultaessa suomalainen
maaseutupiha oli autio muutamaa puuta lukuun
ottamatta. Nämä puut olivat usein kotimaisia
lajeja, kuten koivua, mäntyä ja pihlajaa. Puutarha-
aate teki vasta tuloaan. Maatalon piha jakautui
miespihaan ja karjapihaan. Itä- ja Keski-Suomen
kumpuilevaan maastoon rakennukset sijoitettiin
avonaiseen maisemaa myötäilevään muotoon.
1800-lopulla neliönmalliset pihat yleistyivät, ja
etupihasta saattoi muodostua kunniapiha. Sen
tunnusmerkkinä on vähintään kaksi rakennusta
päärakennuksen molemmin puolin.

Kartanoiden kukoistuskauti päättyi torpparilaitok-
sen lakkauttamiseen. Sotien jälkeen maanlunastuk-
set lohkoivat kartanoiden kaltaisia suurtiloja. Kar-
tanokulttuuri, jonka yhtenä näyttämönä puutarha
oli, hiipui. Kartanopuutarhojen perinteet jatkuivat
maalaispuutarhoissa. Useista kartanopuutarhoista
tuli pelkistetympiä ja suuritöiset hiekkakäytävät
ja kukkatarhat jäivät nurmen alle. Suomalaiset
maalaispuutarhat ovat tuttuja suomalaisten omista
silmissä, ehkä jopa arkisiakin ympäristöjä. Ne ovat
ainutlaatuisia, jos niitä vertaa maailman muihin
puutarhoihin. Puutarhojen väljyys, tilantuntu,
suuret puut ja pensasistutukset, sulautuminen
ympäröivään maisemaan tekevät niistä erityisiä.

Puutarhaa voi lähestyä kasvien biologian, puutar-
hatalouden ja ravitsemuksen tai estetiikan tai tai-
dehistorian kautta. Taidehistorioitsija Julia Donner
on väitöskirjassaan tutkinut puutarhan painopis-
teen siirtymistä kartanopuutarhoista kotipuutar-
hoihin vuosina 1870-1930. Suurin piirtein samalla
ajanjaksolla on inventoidut säätyläispuutarhat joko
perustettu tai ne ovat kokeneet kukoistuskautensa.
Kartanopuutarhat olivat osa sitä maisemakuvastoa,
jolla luotiin jatkumoa yhteisen menneisyyden
ja nuoren kansakunnan uuden huomisen välillä.
Kartanoympäristön ääreltä avautuva suomalainen
luonto sai kuvissa puutarhasta kehukset ja kult-
tuurillisen leiman. Kartanopuutarhoja ei suotta
kuvailta kulttuurinkehtoina ja runsauden sarvina.
Näillä säätyläispuutarhoilla on tämän lisäksi oma
juureva tarinansa kullakin.

KATSE PUUTARHOIHIN – YLEISINVENTOINNIN TULOKSIA

2

Inventoinnit tehtiin kesällä 2017 ja mukana oli 17 puutarhaa Etelä-Savosta ja Keski-Suomesta. Yleisinventointien tavoitteena on luodata useampi puutarha kerralla ja etsiä niille yhteisiä ominaispiirteitä. Yleisinventoinnissa haetaan kokonaiskuva, kun taas kohdeinventoinneissa pureudutaan paikan tekijöihin yksityiskohtaisemmin.

Tarkastelun mittakaava merkitsi sitä, että muutama mielenkiintoinen "kivi" jäi kääntämättä, kuten laajempi vertailu varhaisimpien ilmakuviensa 1930 ja -40-luvuilta. Näistä taustalähteistä on kerrottu enemmän seuraavassa luvussa. Inventointikesä 2017 ei ollut puutarhailmisen parasta aikaa, kevät tuli myöhässä, samoin kuin helteet, ensilumi kiirehti maahan jo lokakuun puolella,

Iso-Koljonen, Jämsä. Päärakennus on empiretyyliä.

Loikansaaren puutarhasta avautuu näkymä järvelle. Kartanot ja virkatalot, kantatilat ja ratsutilat sijaitsevat tyypillisesti järvenrantakumpareilla.

mutta useimmissa kuvissa paistaa aurinko. Kaikki 17 puutarhaa olivat hoidettuja puutarhoja. Vain yhden puutarhan historiallisen osan tarkka sijainti löytyi vasta kansallisarkiston kätköstä. Inventoinnissa sovellettiin Ranja Hautamäen teosta Portti puutarhaan. Valtakunnalliseen puutarhainventointiin laaditussa ohjeessa puutarha kuvailaan sen osatekijöiden kautta, pääpiirteissään seuraavasti: puutarhan suhde ympäristöönsä, kasvillisuus, rakenteet, sommitelma, suunnittelija/perustaja, tila (häiriöt) ja historia.

Suotuisat sijat

Vanhat asuinpaikat ovat ympäristöään parempia paikkoja, lämpimiä rinteitä. Kartanorakennukset

ovat maisemallisia kohokohtia, jotka ovat hallinneet maisematilaa. Nämä vanhat asuinpaikat ovat muuta ympäristöään parempia paikkoja, lämpimiä etelä- ja länsirinteitä. Loivaan rinteeseen perustettu puutarha puineen erottuu usein ympäröivästä maisemasta rehevänä keitaana. Kaikki puutarhat sijaitsivat lähellä päärakennusta. Moni päärakennuksen paikka on säilynyt, jos ei samana, niin uudisrakennus on sijainnut lähituntumassa kuitenkin. Inventoinnissa esiin tulleet vanhimmat maininat asutuksessa ovat 1400-luvulta. Puutarhasta aukeavat näkymät aukeille pelloille ja vesistöille ovat olennainen osa puutarhan viehätystä. Rakennukset, metsänreunat, kuusi- tai pihta-aidanteet ja pensas- tai kuusiaidat puolestaan rajaavat puutarhaa ympäristöstään. Jalan sattuessa tasaiselle

Löydön kartanon lampipuutarha 1900-luvun lopulta terijoensalavineen edustaa inventoitujen puutarhojen nuorimpia kerrostumia.

ja rehevälle kentälle ei heti aavista, että kivien perkaamiseen ja niiden latomiseen läheiseksi kiviaidaksi on käytetty paljon aikaa.

Vesi ja maisema

Järvinäkymät ovat savolaisen puutarhan parasta antia. Järven läheisyys tuntuu puutarhoissa monella tapaa. Vesipinnat heijastavat valoa puutarhaan alhaalta päin, mikä pehmentää puiden varjoja. Pohjolan valoisa kesäyö on kokemisen arvoinen elämys. Valaistusolot ja puutarhan värit muuttuvat vuorokauden ajan ja kesäpäivien kulun mukaan, kun päivä lyhenee. Helteisenä päivänä vesi kimeltää puiden lomasta. Järveltä nouseva sumu luo myös puutarhaan oman tunnelmansa.

Kahdessa puutarhassa rakennettu lampi toi vesipinnan lähelle. Rakennetut lammet ovat olleet perinteisesti vanhan puutarhan ilmentymiä. Pääteltiinhan Viipurin linnassa olleen puutarhan, kun kerrottiin siellä olleen ruutanalammen. Todella vanhoja ruutanalampia ei inventoinneissa löytynyt. Rantakylän kartanon lampi turvaa vedensaantia tarvittaessa. Löydön kartanon lampipuutarha edustaa inventoitujen puutarhojen nuorimpia kerrostumia.

Pehmeät peitteet

Vaikka puutarhan tarkka sijainti oli kadonnut, niin ympäristön rehevyys ja vanhat puutarhakasvit saattavat viestiä menneestä. Maltillisesti uudistetuissa pihossa säilyy tietopankki paikan historiaa maan

kätkössä. Maahan pudonneet lehdet ja muu kasvillisuus kesä kesän jälkeen nostavat maanpintaa kulttuurikerrokseksi. Voi käydä myös toisin päin, että huonosti kasvava nurmi paljastaa puutarhan salaisuuksia. Huolella perustettu kivetty hiekkakäytävä ei ole hyvä kasvualusta. Vaikka jääkausi kuori hyvän maa-aineksen Keski-Eurooppaan, vanhoissa puutarhoissa on saatu aikaan hyvä kasvualusta. Puutarhan muoto on saattanut haipua aikojen saatossa, mutta rehevyys ja ravinteikkaus puskevat pintaan tavalla tai toisella. Vuosisataisen kulttuurikukkapenkin kitkeminen on aina vain erävoitto, kun myös rikkaruohot ovat jalostuneet, kouliintuneet ja uusiutuneet. Kitkeminen ei ole puutarhan tarkoitus. Monen paikan pitkää asutushistoria huomioiden kävi mielessä, että kasvaako näissä myös tryffeleitä, maasieniä. Tryffeleitä ei kuitenkaan kartoitettu, eikä etsitty.

Kasvillisuus

Suomalaisen puutarhakulttuurin kehitykseen kuuluvat kasvikoekilut. Puiden ja pensaiden lehtien siimes luo myös vaihtelua sulkemalla kauniin järvimaiseman ja tarjoamalla taustaa kukkaistutuksille. Puuvartisten kasvien menestymisvyöhykkeet näkyvät luonnon karuudessa pohjoista Suomea kohti mentäessä. Keski-Suomen alueella kasvillisuusvyöhykkeet vaihtelevat paljonkin. Suurin osa inventoiduista puutarhoista sijoittuu III-vyöhykkeelle, mutta pohjoisin kohde: Kannonkoskella sijaitseva Lakomäen metsäkartano sijaitsee IV-vyöhykkeellä lähellä seuraavaa. Lakomäen tilan omisti

vuosisadan vaihteessa poliitikko ja kasvitieteilijä Osvald Kihlman-Kairamo. Hän kokeili pohjoisella tilallaan monenlaisia jaloja lehtipuita, havupuita ja puutarhakasveja Lakomäellä – ilmeisen hyvällä menestyksellä. Kasvitiede liittyy myös Kuhmoisten Korppilan kartanopuutarhan uudistajan, kasvitieteilijä Hirvensalon vaiheisiin.

Puutarhan kasvienkäyttö peilaa aikaansa. Kasvivalinnoissa heijastuvat kunkin ajan ihmisten mieltymykset. Kasveilla on myös omat tarinansa. Tyypillistä Etelä-Savolaista säätyläispuutarhaa peittää nurmi, ja useimmiten keskellä menee kulkureitti. Päärakennuksen tuntumassa on pensaita ja kukkaistutuksia. Pihalla on suuri pihapuu ja hiukan etäämmällä on yksi tai useampi hedelmäpuu, joka on usein omenapuu. Aikojen saatossa hivenen yksinkertaistunut säätyläispiha on vihreä ja viihtyisä, etenkin kun suuret puut ovat säilyneet pihapiirin komistuksena.

Humalatarhoja maataloissa ja säätyläispuutarhoissa on ollut ennen muita puutarhakasveja. Oluen panemiseen tarvittavaa humalaa kasvatettiin aikoinaan valtiovallan käskystä ja humalaa kasvaa yhä puutarhoissa. Akileijoja löytyi jokaisesta kohteesta. Yleisiä olivat myös aitoukonhattu, ukkomansikka, varjolilja, pionit ja juhannusruusut.

Ruusut olivat 1850-luvun lopulla erityisen suosittuja. Kuvassa juhannusruusu.

Kesällä 2017 akileijoja kasvoi jokaisessa puutarhassa. Akileijan taustalla kukoistaa Lakomäen metsäkartanon kukkaniitty.

Ukkomansikka on ajalta ennen puutarhamansikoita. Ne tarvitsevat sekä hede- että emikasin tuottaakseen mansikoita.

KASVILLISUUS ON AIKANSÄ PEILI

Kartanopuutarhoissa kokeiltiin uusia lajeja, jotka kotiuduttuaan saattoivat levitä ympäristöön. Osa perinnekasveista sai sijan myös lähiseudun pihissa ja puutarhoissa. Voimakkaasti leviävät lajit ovat sopeutuneet hyvin, ja niistä osa on luokiteltu vieraslajeiksi.

Rakenteet

Puutarhan puisia rakenteita ovat leikkimökit, huvimajat, pergolat ja puuaidat. Puuaitoja ei ollut enää jäljellä, vain vanhoissa kuvissa näkyivät aidatut puutarhat.

Ennen kasvimaata ja puutarha tarvitsivat aitauksen suojaamaan kasveja kotieläimiltä. Kiviaidat, pengerrykset, käytävien pohjat ja kivikkoistutukset osoittavat kekseliästä ja taitavaa materiaalin hyötykäyttöä. Hyvin perustetut hiekkakäytävät on ensin kivetty, sitten sekoitettu savea sekaan ja hiekoitettu päältä. Kivipohjaiset hiekkakäytävät saatettiin haravoida kerran päivässä, mutta huollon loputtua ne ovat hävinneet taistelun nurmikolle. Edellä mainitut lammet kuuluvat myös rakenteisiin.

Puutarhasommitelmia

Edellisessä luvussa nähdään esimerkkikuvien eri aikakausien puutarhatyylejä, joissa huomio kiinnittyy polku- tai käytäväjärjestelmiin, jotka eroavat eri aikakausina merkittävästi toisistaan. Puutarhasommitelmat on perinteisesti jaettu kahteen ryhmään, vapaamuotoiseen ja geometriseen puutarhaan. Inventoidussa aineistossa korostuvat symmetriset sommitelmat useimpien puutarhojen pohjalla. Useissa puutarhoissa oli jokin seuraavista: keskiakseli, vanha puukujanne tai niiden jäänteet, jotka ovat kulttuurilainaa ranskalaisista 1600-luvun barokkipuutarhoista. Yhden puutarhan tarkka sijainti jäi hämärään peittoon – vain suuntaa-antavan karttamerkinnän varaan, joten sommitelman luonnetta ei voinut päätellä. Nykyään useat hiekkakäytävät on nurmetettu ylläpidon yksinkertaistamiseksi, kun ruohonleikkureiden kehitys on mahdollistanut laajat nurmikentät.

Usein puutarhan sommitelma liittyy kartanon arkkitehtuuriin näkymän tai symmetrian kautta. Puutarhoissa on usein keskiakseli. Pyöreä kukkaistutus pääoven edessä on ollut useissa puutarhasommitelmissa tai se on palautettu siihen. 1800-luvun

Puutarhan kasvillisuus on ajan peili. Uusien kasvien valinnassa on hyvä säilyttää harmonia ja kartuttaa harkiten kasvivalikoimaa. Loikansaaren kukkaloistoa.

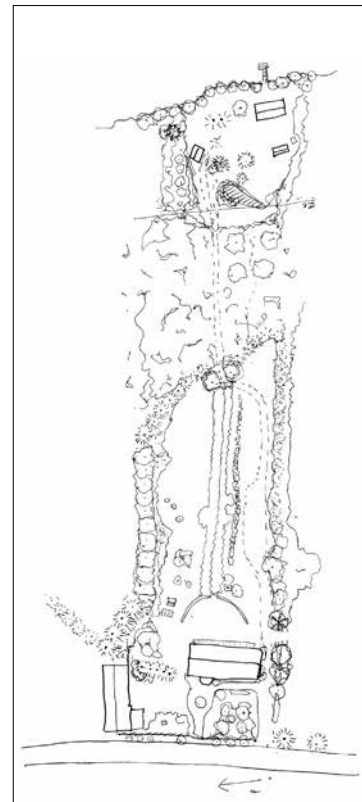

Vanha valokuva Kuhmoisista kuvaa, kuinka puutarhat olivat ennen aidattuja: säätyläispuutarha oli erillään muusta pihasta. Monet vanhat rakenteet, kuten puuaidat ovat kadonneet puutarhoista. Kuva: Sirkka-Liisa Ranta, kotiarkisto.

lopun "saksalaisen tyylin" puutarhasommitelmia saattoi havaita muutamissa kohteissa, kun vanhojen valokuvien ja etenkin ilmakuvienv pohjalta tiesi etsiä. Näitä merkkejä olivat mm. nurmipinnan kuperuus, kivirakenteet, käytävien kohdalla niukakasvuisempi nurmi tai puurivistöjen kaarevat linjaukset, jotka sitten löytyivät maastosta.

Vanhan Peltolan muotopuutarha henkii 1900-luvun alun arkkitehtonista tyyliä puolikaarineen ja pitkin suoline linjoineen. Venäläinen tai englantilainen suunnittelija on perimätiedon mukaan suunnitellut 1900-luvun tietämällä Vanhan Peltolan sommitelultaan vaikuttavan puutarhan, jossa on 80 metriä pitkä syreenikujanne keskellä puutarhaa.

Suunnitelmat ja suunnittelijat

Kaikilla puutarhoilla on jokin keskuhenkilö tai keskuhenkilöitä, jotka ovat myötävaikuttaneet puutarhan syntyyn. Puutarhan toteutus ja ylläpito vaativat vaivaa ja osaamista. Usein puutarha on ollut osa elinkeinoa, kuten Rantakylässä kauppuutarhassa. Monet omistajasuvut ovat vaihtuneet, mutta pisimmillään sukupolvien ketju ulottuu useamman polven taaksepäin. Omistajasuhteiden muutokset olivat kuitenkin enemmän sääntö kuin poikkeus. Suunnittelija saattoi olla lähipiiristä. Innoitusta haettiin puutarhakirjallisuudesta, josta vaikutteet levisivät. Monet 1800-luvun puutarhurit olivat ulkomailta saapuneita ammattilaisia ja heidän kouluttamiaan paikallisia. Inventoitujen puutarhojen puutarhasuunnitelmat ajoituivat 1900-luvulta 2010-luvulle, eniten puutarhoja uudistettiin edellisen vuosisadan alussa. Joskus puutarha on ollut elinkeino, kuten Rantakylän kauppuutarhan ja puutarhakoulun perustajalle Grenmanille.

Lääninpuutarhuri Dahlström

Maamiesseura palkkasi Suomen ensimmäisen lääninpuutarhurin Etelä-Savoon vuonna 1879. Senaatti myönsi avustuksen puutarhurin palkkaamiseen. August Bernhard Dahlström oli käynyt ulkomailla opintomatkoiilla ja hänet tunnettiin tunnolliseksi ammattimieheksi. Hänen kautensa jatkui aina tapaturmaiseen kuolemaan vuonna 1905. Ensimmäisenä lääninpuutarhurina hän loi pohjan puutarhaneuvonnalle. Vuosisadan vaihteessa Dahlströmin lisäksi oli kaksi puutarhuriä, joiden työtehtävinä olivat kartanopuutarhojen kunnostus ja kauppuutarhojen neuvonta.

Katri Mälkki kertoo lapsuusmuistoissaan Dahlströmin vierailusta Joroisniemen kartanossa. Torpparit käänisivät kiviä tasaista nurmea varten ja yhä paikallaan kasvava jalavakujanne istutettiin.

Rantakylän puutarhakoulu ja kauppuutarha

Samalla kun kartanopuutarhojen kohentaminen tuli ajankohtaiseksi, myös taimien kysyntä lisääntyi. Vuonna 1887 maamiesseurassa tehtiin sopimus taimien toimituksesta kauppuutarhuri Grenmanin Rantakylästä. 1700-luvulla perustettu puutarha sai vuonna 1852 ensimmäiset kasvihuoneet. Rantakylässä lasin alla kasvatettiin mm. viinirypäleitä. Vuoteen 1920 tila toimi puutarhakouluna ja sitä seuraavat 23 vuotta harjoittelutilana. Uudet omis-

Kuulutus.

Maanviljelysseuran Johtokunta saa tämän kautta yleisön tiedoksi ilmoittaa että läänin Puutarhuri eli Trädgårdsmästari N. B. Dahlström on ensitulewaksi kesän ajaksi tilatawata Seuran Johtokunnassa tahi allekirjoittaneen luona **ennen Maaliskuun 1 päivää**, ilmoittamalla millä ajalla ja kuinka moneksi päiväksi halutaan puutarhuria saada. Puutarhurin welwollisuus on ilman muuta palkiota kuin wapaa ylöspito antaa neuwoa ja oppia kaikissa ammattiinsa kuuluwissa töissä, niinkuin uusien ryytimaiden järjestämisesssä, puiden ja pensaiden istuttamisessa, ryytimaan kasvien wiljelemisesssä y. m. Mikkelisä, Tammiukuulla 1886.

Käskyttä:
J. Alf. Serlachius.

Lehti-ilmoitus sanomalehdessä helmikuussa kehottaa varaamaan puutarhurinkäyntejä. Lähde: 04.02 1886 Mikkelin sanomat.

tajat vuodesta 1932 lähtien viljelivät vihannesten, marjojen ja hedelmien ohella suuret määrät kukkia ja tilalla oli oma kukkakauppa Mikkelisä.

Joroisniemen kartanon puutarhassa näkyy vieläkin Dahlströmin vaikutus. Nuolilla on merkitty karttaan Dahlströmin aikaiset käytävät. Vuorijalavat ovat Dahlströmin aikaisia, eli yli 100 -vuotiaita.

PUUTARHA AJASSA JA TILASSA – MUUTOKSEN VIRRASSA

Puutarhoille on ominaista myös dynaamisuus suhteessa lähiympäristöön. Väljässä suomalaisessa kartanopihapiirissä voidaan kasvimaata tai kukkatarhaa siirtää suureksi kasvaneiden kujanne- tai pihapuiden alta uudelle aurinkoisemmalle paikalle. Kun hyötykasvien, kuten omenapuiden, merkitys ravinnon tai elannon lähteenä on vähentynyt, on maata palautettu takaisin mm. peltoviljelyyn. Vaihtelu näkyy säätyläispuutarhoissa, kun vertaa nykytilaa vanhoihin karttoihin. Riittävä tila puutarhan ympärillä mahdollistaa vaihtelun. Kaupunkirakenteen läheisyys vähentää juuri puutarhan muunneltavuutta ja pakottaa puutarhan paikoilleensa. Helsingissä monet kartanopuutarhat muuntuivat julkisiksi puistoiksi ja viheralueiksi, sikäli kun ne säilyivät kaupunkirakenteen ja kartanoympäristöjen uusien käyttötarkoitusten otteessa. 1900-luku oli autoistumisen ja teiden rakentamisen aikaa. Monet uudet tieratkaisut eivät ole ottaneet hu-

mioon kulttuurihistoriallisia arvoja. Pahimmillaan suurempien tielinjausten seurauksena hierarkia on muuttunut niin, että vanha ja arvokas miljöö on jäänyt jalkoihin. Vanha ja perinteikäs kartanoympäristö puutarhoineen voi antaa identiteetin muuttuneelle ympäristölleen, jos sen ominaispiirteet ymmärretään nivoa osaksi maankäyttöä.

Oheen on tiivistetty keskeisiä säätyläispuutarhojen ominaispiirteitä, jotka toistuivat. Seuraavissa kahdessa kappaleessa keskitytään näistä ajankohtaisimpiin: Puutarhojen usein niukkojen taustamateriaalien kartuttamiseen, mikä mahdollistaisi puutarhan restaurointisommitelman tekemisen. Vanhat puut ovat autenttisia todistajia säätyläispuutarhojen kukoistuksen ajalta, joten niiden säilyminen puutarhassa on ajankohtaista. Tämän inventoinnin 17 puutarhaa, jotka sijaittivat suhteellisen pitkien välimatkojen päässä toisistaan, eivät sinällään tarjoa kattavaa aineistoa kaikista Sisä-Suomen säätyläispuutarhoista, mutta seuraavat ominaispiirteet toistuivat:

Säätyläispuutarhojen ominaispiirteitä

- Säätyläispuutarhan vahva maisemallinen suhde veteen.
- Vanhat kookkaat puut ja vanhat omenapuut ovat säilyneet.
- Syntyajankohdan käytäväjärjestelmät on korvattu nurmella, koska ne ovat työläitä ylläpitää.
- Puutarhojen sisäinen dynaamisuus ja vaihtelevuus päärakennuksen lähetyvillä.
- Puutarhan historiallinen osa kytkeytyy päärakennukseen.
- Kasvillisuuden rehevyys ja väljyys.

MENNYTTÄ ETSIMÄSSÄ ARKISTOJEN, MUISTIN JA MAAPERÄN KÄTKÖISTÄ

3

Puutarhainventoinnin yllätyksellisyys piilee siinä, että löytyykö puutarhasta tarpeeksi taustamateriaalia: historiallisia karttoja, vanhoja suunnitelmia, puutarhakuvauksia kirjeissä tai lehdissä, valokuvia, kuitteja tai puutarhakirjoja. Seuraavassa on esitetty mahdollisia lähteitä kartuttaa tietoja vanhasta puutarhasta vielä tarkemman kohdeinventoinnin pohjaksi.

Hyvä alku voisi olla varhaisimpien ilmakehien hankkiminen 1930 ja -40-luvuilta ja haastatella puutarhan historiaan liittyviä ihmisiä. Haastattelut ovat myös suhteellisen helposti toteutettavissa. Muistoja saattaa olla vielä tallessa vanhimmilla kansalaisilla 20- ja 30-luvuilla eletystä lapsuudesta. Vanha ilmakehän voi toimia hyvänä keskustelun pohjana. Haastattelujen ja muistitiedon keruu voi parhaimmillaan luoda yhteyksiä sukupolvien välille, ennen kuin ennen sotia syntyneet sukupolvet ovat poistumassa keskuudestamme. Samalla saadaan talteen ja tietoon sitä elämäntapaa, jonka kehystenä puutarha on ollut.

Vanhan maanmittaustoimituskartan mukaan tässä on ollut puutarha. Näillä sijoilla kasvavat ukkomansikat ja varjoliljat eivät välttämättä ole siltä ajalta, mutta ne viihtyvät ilmeisen hyvin.

ETSIMÄLLÄ ETSIEN ARKISTOISTA

Vaikkei niin uskottavalta heti kuulostakaan, myös arkistosta saattaa löytää historiallisen puutarhan paikan, jos se on merkitty muun maanmittaustoimituksen ohessa ylös karttaan. Kirjeenvaihto oli ennen vilkasta. Kirjeissä sivuttiin lasten kuulumisia ja muuta seuraelämää ja vierailuja toisissa säätyläiskodeissa. Kuulumisten lomassa saatettiin samalla kertoa myös puutarhan kuulumisia, esimerkiksi kuinka punaisia ruusuja on hankittu Rantakylän kauppapuutarhasta.

Virkataloissa toimitettiin määräväosin katselmuksia, joista pidettyjä toimituskirjoja on säilynyt arkistossa. Kaikkea ei löydy kuitenkaan Suomesta. Suomen oloissa Ristiinan harvinaisen 1600-luvun puutarhan ja rakennuksen – Brahenlinnan – piirustukset sijaitsevat Tukholmassa Riksarkivet:ssä. Vanhoissa toimituskartoissa on usein merkitty puutarha ja parhaimmillaan myös sen rajat.

Piirrettyjä puutarhasuunnitelmia löytyi kolmelta tilalta. Suunnitelmat sijaitsevatkin tilaajalla eikä suunnittelijan arkistossa. Näin ollen tulipalot ja muut vahingot ovat tuhonneet paljon informaatiota. Suunnitelmat kertovat aikakauden toiveista ja ihanteista, mutta niitä ei ole välttämättä sellaisenaan toteutettu.

Vanhoissa valokuviissa on säilynyt yksityiskohtia puutarhasta usein muotokuvien taustana ja ne ovat luotettavampia lähteitä kuin suunnitelmat. Viistokuvat eri vuosikymmeniltä välittävät informaatiota 1900-luvun kulusta puutarhassa. Vanhoissa palokuvakartoissa on usein myös puutarha hahmoteltu pääpiirteissään, mutta näitä en löytänyt yhdestäkään nyt inventoidusta puutarhasta.

KAIVAMALLA JA TUTKAILEMALLA

Usein tausta-aineisto on hyvin suppea, jolloin totuus pitäisi kaivaa esiin arkeologisilla menetelmillä. Paras tulos saavutetaan sekä kirjallisten että kokeellisten lähteiden avulla. Kokeelliset menetelmät auttavat, kun halutaan arvioida suunnitelmien toteutumista. Näistä helpoimmin toteutettavia ovat koeojien kaivuu sopiviin kohtiin. Esimerkiksi Saksalan kartanoon on tehty kaivauksia, jotta saadaan selville käytävien sijainti. Käytäväverkosto on ensiarvoisen tärkeä hahmoteltaessa puutarhan arkkitehtuuria ja suunnitellessa puutarhan restaurointia.

Päivi Lippi kuvailee artikkelissaan Puutarha-arkeologia Suomessa, kuinka ensimmäiset arkeologiset tutkimukset aloitettiin 90 vuotta muuta Eurooppaa jäljessä. Kaivamisen ohella arkeologisia menetelmiä ovat maatulkuutus sekä näytteistä määritettävät maaperä- ja fosforianalyysit ja mikro- ja makrofossiilit. Fosfori ja kalkki kertovat istutusalueen paikasta. Kaikesta maanalaisesta toiminnasta jää jälki. Puutarhaan selkeästi liittyvien istutusalueiden, lampien, käytävien ja muurien lisäksi myös salaojat, tunkiot ja talotekniikan verkostot ovat jättäneet jälkensä. Maamassojen siirtely vaikeuttaa arkeologisten menetelmien tulkintaa.

Tutka on monelle tuttu liikenteen ajonopeuksien seurannasta tai lentoliikenteestä. Maatutka on käytetyin geofysikaalinen menetelmä puutarhan rakenteiden tutkimuksessa, sillä sen avulla ympäristöstä poikkeavat rakenteet, kuten käytävät tai muurit, erottuvat. Luotettavimmat tulokset on

saatu, kun on yhdistetty kaivettu koeoja ja hyvin suunniteltu luotaus maatulkuutuksella. Maatulkuutus on suhteellisen kallis laite, jota käyttää usein geofysikko, jolloin tutkimukselle tulee kustannuksia.

KASVIJÄÄNTEITÄ TUTKIMALLA LISÄTIETOA - ARKEOBOTANIikka HISTORIALLISTEN REFERENSSIEN RINNALLE

Näihin lähteisiin vaikuttavat muutokset sukujen omistajuudessa, katkokset puutarhan hoidossa, lisäksi tulipaloissa on tuhoutunut vanhoja dokumentteja. Myös rakennusten peruskorjaukset ovat ulottuneet usein rakennusten lähellä oleviin puutarhoihin, jolloin maaperän kerrokset ovat sekoittuneet niin, että mahdolliset puistoarkeologiset kaivaukset vaikeutuvat. Toisaalta ne ovat myös kustannuksiltaan kalliita.

Teija Alangon tuoreen väitöstutkimuksen mukaan myös arkeobotaniikka tarjoaa informaatiota puutarhan lajeista, jos kirjallisia kasvilistoja ei ole saatavilla. Alangon tutkimusten mukaan kirjalliset kasvilistat olivat laajempia kuin arkeobotaanisin menetelmin kohteesta otetuista näytteistä saadut, mutta jos ja kun näitä listoja ei ole tallella enää, niin varsinkin 1500-luvulta asutetut tilat tarjoavat mielenkiintoisen täydentävän tutkimusmenetelmän. Alangon englanninkielinen artikkeli esittelee arkeobotaniikan, eli kasviarkeologian tieteenalaksi, joka liikkuu historian, kasvitieteen ja arkeologian kentillä. Pääpaino on ihmisten ja kasvien yhteisellä menneisyydellä painottuen hyötykasveihin. Vuoro-vaikutus kasvien ja ihmisten välillä liittyy läheisesti puutarhakulttuuriin; tätäkin puutarha ilmentää. Tutkimuksessa lapiokairalla otetaan maanäyte, joka ajoitetaan radiohiiliajoituksella ja analysoidaan. Päivi Lipin mukaan useat fossiilinäytteet vahvistavat sen, minkä puutarhan omistaja jo tietää. Kulttuuririkkaruohot muodostavat hyötykasveja suuremman osuuden, toki rautanokkosen jäänteet kielivät hyvin pitkistä puutarhaperinteistä.

PUUT – HILJAISET AIKALAISET

Puut rajaavat puutarhaa ja niiden lehvästöt muodostavat puutarhatiloja. Vanhimpien yli satavuotiaiden puiden rungot ovat monimuotoisia ja esteettisesti mielenkiintoisia, mutta niillä on myös tarinansa kerrottavanaan. Vanhat puut ovat puutarhan kultakauden hiljaisia todistajia. Puun koko elämänsä aikana on merkitystä aina vanhojen puiden luomista tiloista osin jo maatuneisiin kantoriveihin saakka.

KOOKKAAT VANHAT PUUT – SÄÄTYLÄISPUUTARHOJEN TUNNUKSET

Vanhojen säätyläispuutarhojen tunnuspiirteinä ovat kookkaat jalopuut ja suuret havupuut sekä vanhat lehtipuut. Pihojen vihreät jättiläiset ovat kasvaneet usein pienestä taimesta täyteen mitaansa useamman sukupolven silmien alla. Vanhoja puutarhakuvia voi ajoittaa myös vertailemalla puiden latvuksia. Inventoinnissa puutarhoissa havaittiin suuria kuusia, koivuja, pihlajia, haapoja,

hopeapajuja ja jaloja lehtipuita, kuten saarnia, jalavia, vaahteroita, tammia ja lehmuksia, pihtoja, sembramäntyjä ja lehtikuusia. Säätyläispuutarhat sijaitsevat lämpimillä moreenirinteillä, jotka ovat suotuisia paikkoja puuvartisille kasveille. Toimittaja Niilo Karhu keräsi 1990-luvulla tietoja ja valokuvia Suomen suurimmista puista ja toimitti niistä kirjan: Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. Kirja tarjoaa hyvän vertailuaineiston säätyläispuutarhojen kookkaille puille. Moni säätyläispuutarhan puuvanhus on jättiläissarjaa. Pahimmat myrskyt ovat jättäneet aukkoja puustoon. Jalot lehtipuut ja männyt kestävät myrskyjä parhaiten. Talvisodan pakkastalvi vei monta omenapuuta. Joitakin yli 80-vuotiaita omenapuita on kuitenkin säilynyt tuhotalvesta.

Vanhojen puiden säilyminen puutarhassa on vaalimisen arvoista. Kaadettu puu on aina menetyksen sommitelmalle. Jalot lehtipuut voivat kestää lahoa hyvinkin pitkään, joten silmämääräinen arviointi on vaikeaa. Usein myös arboristin asiantuntemus paikan päällä on tarpeen, kun arvioidaan vaikka vanhojen lehmusten kuntoa ja

Löydön kartanon komea lehtikuusi.

Kotipihlaja Putkisaloon kartanossa.

Vanha lehmus. Jalojen lehtipuiden kuntoa on vaikea arvioida silmämääräisesti. Vehreässä puussa voi olla lahovika, mutta lahovikaisenakin jalo lehtipuu saattaa kestää yllättävän pitkään. Tämäkin vanha lehmus on saattanut matkata taimena Pietarista tai Viipurista paikoilleensa. Sen geeniperimän vaaliminen olisi ihan perusteltua.

säilymistä. Kookkaat puut ovat ihmisen kannalta uusiutumaton luonnonvara – sen verran kauan Suomen ilmasto-oloissa kestää puun varttuminen taimesta, että puunkaadot kannattaa tehdä harkiten, jollei turvallisuus sitä vaadi.

Puut ja pensaat luovat puutarhaan miellyttävän suojaisen pienilmaston.

1800-luvun puolivälin jälkeen ruusut ja poppelit olivat suosittuja, mutta vanhoja poppeleita ei inventoinneissa löytynyt –niitä tiedettiin paikoin olleen. Poppelien taimia saattaa vielä löytyä puutarhojen liepeiltä. Metsälehmäksi tavattiin useammasta puutarhasta. Puutarhojen puistolehmuksat saattoivat poiketa huomattavastikin toisistaan. Helsingin kartanopuutarhoissa on tehty kokeiluja, joissa on pyritty tuottamaan taimia vanhoista puista.

PUUARKKITEHTUURIA

Joskus umpeenkasvanut näkymä voi vaatia raivausta ja puunkaatoa. Puutarhan kantorivit voivat paljastaa jotakin puutarhan sommitelmasta. Inventoinnissa eräästä puutarhasta löytyi kaksi puuriviä, joista pääosin oli jäljellä enää maatuneita kantoja. Niistä pystyi kuitenkin löytämään säännönmukaisuutta, kun pihta ja lehtikuusi vuorottelevat 5 metrin välein. Vuorottelemalla kahta puulajia, saatiin vaihtelua etenkin syksyisin lehtikuusen ruskan aikaan. Puiden kasvaessa latvoille ei ilmeisesti ole ollut tarpeeksi tilaa.

Puukujanteiden uusimisella ei ole kiirettä, sillä huonokuntoisia puita voidaan poistaa rivistä ilman, että kokonaisuus kärsii. Vanhan kuusikujanteen puut on istutettu 7 metrin välein lomittain toisiinsa nähden.

Korkealle päälle ylle kaartuvat lehmuskujanteen oksaholvit tuovat mieleen keskiaikaiset goottilaiset katedraalit. Vai olisiko käynyt toisin päin: Katedraalit ovat syntyneet puukaarien alla?

Vanha kanto on saanut uuden elämän taideteoksena.

OMENAPUUN ALLA

Puutarhatalous on ollut olennainen osa omavaraisuutta. Pyrkimys omavaraistalouteen ja säästävyyteen oli keskeinen motiivi perustaa ja ylläpitää myös säätyläispuutarhaa. Omenapuut ovat puutarhojen perusta. Vaikka niitä on kasvatettu puutarhatalouden vuoksi, vanhoissa omenatarhoissa myös silmä lepää. Omenapuun reitti Suomeen on ollut pitkä. Omenia viljeltiin jo muinaisissa Persian puutarhoissa. Ensimmäiset puutarhat ovat syntyneet Persiassa, siis nykyisen Iranin alueella, aavikoiden maassa. Kasvitieteilijä Vavilov löysi

omenan alkukodin Kazakstanin vuoristometsistä, josta omenan voittokulku hyvin erilaisiin maailmankolkkiin sai alkunsa.

Omenapuiden jalostaminen ja taimien kasvatusta ovat molemmat erityistaitoa vaativia puutarhatöitä. Uusia lajikkeita etsittiin viljelemällä siemenistä, jolloin tulokset olivat hyvin vaihtelevia. Tilastojen mukaan Suomessa on esiintynyt kovia pakkastalvia parinkymmenen vuoden välein, joten näistä selvinneet hedelmäpuut ovat käyneet läpi ankaran karsinnan. Talvipakkaset ovat omenapuulle kohtalokkaita. Inventoinneissa moni omistaja tiesi kertoa, miten Talvisodan kylmä talvi palellutti omenapuita. Vanhoja omenapuita yksittäin löytyi paljonkin.

Etelä-Savossa Hirvensalmessa sijaitsee Anssi ja Sisko Krannilan 1980-luvulla perustama suomalaisittain harvinainen taimisto, joka keskittyy perinteisiin omenalajikkeisiin. Omenapuu -kirjassa Anssi Krannila ja Anne Paalo kertovat sekä omenan että Suomen omenanviljelyn historiaa. Kirjassa on myös ohjeita omenapuiden hoitoon, viljelyyn ja varttamiseen liittyen. Vanhat omenapuut ovat osa arvokasta kulttuuriperintöömme. Rantakylän kartanon puutarhassa on yhä vaikuttava omenatarha, jossa jalostettiin omenapuita kaupapuutarhan aikoina.

Omena on geneettiseltä perimältään hyvin monipuolinen. Tämä näkyy omenalajikkeiden laajana kirjona ja sopeutumisena eri maailman kolkkiin, kuten pohjoiseen Suomeen. Jalostetun lajikkeen omenan siemenestä kasvanut puu ei välttämättä muistuta emopuutaan paljoakaan. Pietarissa jalos-

tettiin omenia, jotka olivat talvenkestäviä. Venäläinen alkuperä näkyy lajikkeiden nimissä. Tällainen on vaikkapa kesäomenapuu Tsaarin kilpi, joka on tullut Suomeen pietarilaisesta Regelin taimistosta. Alkujaan se on kotoisin Tartosta. Rantakylän

kartanon puutarhasta mainitaan kolme lajiketta: Kersti, Kenttämies ja Grenman, joista jälkimmäinen on kartanon entisen omistajan ja puutarhakoulun perustajan mukaan nimetty.

Omenapuita Rantakylän kartanossa. Tästä puutarhasta on lähtöisin viljelyssä olevia lajikkeita, kuten nimilajike "Grenman".

Tsaarin kilpi kohta kukassa.

VIHREÄN LUMO

5

Tämän työn tarkoituksena on pohjustaa pohdintaa, miten säätyläispuutarhat voisivat säilyä seuraaville polville. Tällä hetkellä ajankohtaisia kysymyksiä ovat puutarhojen ympäristöä koskevat tielinjaukset ja toisaalta liian liki tuleva taajamarakenne. Vastaavat puutarhakohtaiset kysymykset liittyvät vanhojen puiden säilymiseen ja taustamateriaalin keruuseen vanhimmilta kansalaisilta, jotka vielä muistavat puutarhan kukoistusajat.

Inventoidessani jäin pohtimaan, miten tuoda esiin säätyläispuutarhaa muuttavana kokonaisuutena. Säätyläispuutarhasta on ollut moneksi. Kartanonomistajalle puutarha on päärakennuksen ohella ollut asiaankuuluva osa elämäntapaa ja omavaraisuutta. Sotilasta puutarha on virkistänyt taisteluiden jälkeen. Pula-aikaan puutarha on elättänyt talonväkeä. Se ollut kauppuutarhana ja puutarhakouluna elinkeinokin. Pohdin työn aikana säätyläispuutarhan vetovoimaa tässä ajassa – sitä, mikä tekee siitä ainutlaatuisen ja lumoavan.

Vihreän lumo. Vanhat tammet suojaavat tuulelta, mutta raottavat näkymiä vehreään maisemaan. Putkisalons kartano.

Putkialon kartan tuoreessa puutarhasuunnitelmassa on huomioitu olemassa oleva kasvillisuus. Säätyläispuutarhoille tyypillinen keskikäytävä on otettu esiin ja olemassa olevaa kasvimateriaalia on ryhmitelty uudelleen. Uusi leikkimökki on sopeutettu puutarhaan. Keskiakselin suuntainen käytävä vahvistaa yhteyttä vanhan sillan suuntaan – eli aiempaan tulosuuntaan kartanolle.

Kuvalähde: Pienennös toteutussuunnitelmasta, Maisema Sofia, Mikkelä.

SEURAAVA ASKEL – HYVÄSTÄ KIINNI, UUTTA KOHTI

Vanhaa säätyläispuutarhaa ei voi kunnostaa kerralla valmiiksi. Vanhat maalaispuutarhat, kartanopuutarhat ja säätyläispuutarhat edustavat monimuotoisuudessaan ainutlaatuista ja merkittävää kulttuuriperintöä, joka liittyy nimenomaan suomalaiseen maisemaan. Sen säilyminen vaatii erityisosaamista ja työpanoksen sijoittamista suunnitteluun ja ylläpitoon. Työvoimaa ei ole samalla tapaa tarjolla kuin vuosisadan vaihteessa puutarhatoihin. Moni puutarhan omistaja oli havahtunut tilanteeseen, että kartanopuutarha on erityiskohde, johon on vaikea saada osaajaa. Kartanopuutarhu-

reille olisi tarve niissä kartanomiljöissä toimivissa yrityksissä, joille hoidettu kulttuuriympäristö on samalla yrityksen käyntikortti.

Puutarhan ja sen lähiympäristön muutoksia suunnitellessa on hyvä suhteuttaa uudistus puutarhan mittakaavaan ja nykytilaan. Suunnitelmissa on hyvä pyrkiä säästämään vanhoja puita. Pensaita ja perennoja voi siirtää ja ryhmitellä uudelleen. Muita hyviä suunnitteluperiaatteita ovat ylläpidon huomioiminen kasvupaikkaan sopivien kasvien suosimisella ja katteiden käyttö, jolla voi helpottaa kitkemisurakkaa pensasryhmissä. Kasvivalinnoissa perinteisyys saa näkyä. Puutarhan taustatiedoissa,

kuten kirjeissä tai kuvissa, esiintyvät kasvit ovat hyödyntämisen arvoisia tietoja puutarhasuunnitelmissa. Vanhan puutarhan kertomusta voi rikastaa yksityiskohtien kautta. Kun puutarhan perustamisajankohta tunnetaan, voi etsiä myös kyseiseen aikaan liittyviä suosikkikasveja ja tuoda aikakauden tunnelmaa ja lumoa sitä kautta.

LUMOAVA VIHREÄ PUUTARHA

Inventointimatkoilla koin saman elämyksen mo-
neen kertaan. Kumpuilevien metsien, aaltoilevien
peltojen ja kimmeltävien järvinäkymien keskellä
kumpareella kohoaa kaunis vanha kartano puutar-
hoineen. Tai toisaalla sukellan pitkän puukujanteen

päässä avautuvaan puutarhaan, joka on kuin vihreä
huone – kartanon kesähuone. Poissa ovat pelas-
tustien merkit, P-tunnukset, liikennevalot, koiran
kieltomerkit, koiran jätösten roska-astiat, rengas-
melu, sähkökaapit graffiteineen ja valaisintolpat,
jotka ovat kaupunkipuistojen rekvisiittaa. Filosofi
ja taidehistorioitsija Mara Miller kuvaa puutarhaa
poissaolon estetiikkana, jossa häiriöiden poissaolo
vahvistaa läsnäolon kokemusta. Vanha säätyläis-
puutarha kutsuu olennaisen äärelle. Ympäröivän
tietoyhteiskunnan sähköisen virtuaalimaailman,
tuon mukautodellisuuden, vastapainoksi ihmismieli
halaa läsnäoloa kaikilla aisteilla – eteläsavolainen
ja keskisuomalainen säätyläispuutarha on lumoava
vihreä keidas kauniissa maisemassa.

Inventointiin osallistuneet puutarhat:

Joroisniemi, Joroinen

Karvionhovi, Heinävesi

Kopsanhovi, Rantasalmi

Korppila, Kuhmoinen

Kukkaismäki, Jämsä

Lakomäen metsäkartano, Kannonkoski

Loikansaari, Savonlinna

Löytö, Mikkeli

Patajoki, Jämsä

Puntala, Mikkeli

Putkisalo, Rantasalmi

Rantakartano, Rantasalmi

Rantakylä, Mikkeli

Rouhiala, Rantasalmi

Stendal, Joroinen

Uusikartano, Jyväskylä

Vanha Peltola, Mikkeli

Perinnekasveja voi harrastaa ilman omaa pihaakin siirtolapuutarhassa. Kuva on Mikkelistä Urpolan kartanon viereisiltä viljelypalstoilta.

LÄHTEET

Kirjallisuus

Alanko, Pentti – Kahila, Pirkko, 2000: Luonnonmukainen puutarha. Tammi. Helsinki.

Alanko, Pentti – Kahila, Pirkko, 1998: Palava rakkaus ja Särkynyt sydän. Tammer – Paino. Tampere.

Alanko, Pentti – Kahila, Pirkko, 1994: Ukonhattu ja ahkerallia. Perinteiset koristekasvit. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

ARS: Suomen taide II, 1988. Espoo. Weilin & Göös.

Elfving Jenny, 1929: Suomalaista puutarhataidetta. Otava. Helsinki.

Hautamäki Ranja, 2016, Kartanot Kaupungissa. Helsingin kartanoympäristöjen kaupunkimaistuminen, säilyttäminen ja yhteensovittaminen kaupunkirakenteeseen, väitöskirja. Aalto Ats book. Helsinki.

Hautamäki, Ranja, 2000: Portti puutarhaan. Historiallisten puutarhojen inventointi- ja museoviraston rakennushistorian osaston julkaisuja 21. Edita. Helsinki.

Hortus Fennicus. Suomen Puutarhataide. 2011. Mauno Häyrynen (Toim.) VYL ry/ Puutarhataiteen seura ry.

Hovinheimo, Petja, 2011: Finska vyer 1840 talets storfurstedöme i bilder. 1840-luvun suuriruhtinaskunta kuvissa. Näkymiä Suomesta. Svenska litteratursällskapet i Finland. Helsingfors.

Häyrynen Mauno, 2008: Kartanoiden ja pappiloiden puutarhat. Kirjasta Puiden jäljillä, 400 vuotta Dendrologian historiaa, Kirjapaino Yliopistopaino, Helsinki.

Krannila, A. Paalo, A., 2008: Omenapuu. 3. uudistettu painos, Multikustannus Oy. Helsinki.

Karhu, Niilo, 1995: Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. Dendrologian Seura. Helsinki. Vammalan kirjapaino. Vammala.

Kiuru, Heikki, 2005: Pihapiirin puuston hoito. Metsä kirjat. Karisto Oy. Hämeenlinna.

Lippi, Päivi, 2001: Puutarha-arkeologia Suomessa. Viherympäristöliitto ry, julkaisu nro 17. Hortus Fennicus – Suomen puutarhataide 2001. Forssa.

Luostarinen, Katri, 1951: Puutarha ja Maisema. WSOY. Helsinki.

Lounatuori, Irma, 2001: Sotilaan lepo -kolme upseeria puistosuunnittelijana. S 210, Viherympäristöliitto ry, julkaisu nro 17. Hortus Fennicus – Suomen puutarhataide 2001. Forssa.

Melander K.R., 1920-22: Tietoja puutarhavigilyksen varhaisimmista vaiheista Suomessa. Historiallinen aikakauskirja. Helsingin uusi kirjapaino Oy. Helsinki.

Nummi, Aimo, 2008: Puita ja istutuksia autonomian ajalta. Kirjasta: Puiden jäljillä, 400 vuotta Dendrologian historiaa, Kirjapaino Yliopistopaino, Helsinki.

Olsson, Paul, 1947: Suomalaista puutarhataidetta. Otava. Helsinki.

Pyörälä, Titti, 2002-2015: Joroisniemen kartano. Rakennushistoriaselvitys. Väri- ja tapettitutkimus. Esineinventointi ja dokumentointi.

Ranta, Sirkka-Liisa – Seppovaara, Juhani, 2003: Maatilan pihapiiri. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 883. Karisto Oy. Hämeenlinna.

Rikkinen Jouko, 2011: Suomalaiset perinnekasvit. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.

Ruoff, Eeva, 2001: Vanhoja Suomalaisia puutarhoja. Otava, Keuruu.

Savon historia III, 1960: Wirilander Kaarlo. Savon säätiö

Sinisalo Antero, 1997, Puutarhataiteen historian perusteet, luennot 1966-1968. TKK.Espoo

Stjernvall-Järvi, Birgitta, 2009: Kartanoelämää Itä-Hämeessä. Sysmän Kirjakeräily Oy. Gummerus Kirjapaino Oy.

Tolonen, L., 1961: Mikkelin läänin maanviljelysseura 1861-1961. Oy Länsi-Savon Kirjapaino.

Virtanen, Sakari, 2014: Oswald Kihlman-Kairamo 1858-1938. Luonnontutkija, poliitikko, talousmies. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki. Tammerprint Oy.

Verkkojulkaisut

Alanko, Teija, 2017: Cloister, manor and botanic gardens in medieval and early modern Finland and Sweden - An archaeological approach to garden history. Väitöskirja. urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-2986-4

Andréasson, Anna, 2007: Trädgårdshistoria för inventerare. sluse/globalassets/ew/org/centrb/pom/tradgardshistoria.pdf

Donner, Julia, 2015: Kasvitarhasta puutarhakotiin : Naiset kotipuutarhan tekijöinä Suomessa 1870-1930. Väitöskirja. urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1691-8

Helsingin kaupungin Rakennusvirasto, 2012: Kartanopuistojen kunnostuksen työtapoja Helsingissä. https://www.hel.fi/static/hkr/julkaisut/2012/Kartanopuistojen_kunnostus_web.pdf

Daniel, Müller, 1858: books.google.fi/books/about/Trädgårdskonst.html?id=bLIDAQAAMAAJ&redir_esc=y

Museopuutarha, 2014: www.mtt.fi/mttkasvu/pdf/mttkasvu23.pdf MTT Kasvu 23

Ruoff, Eeva, 2005: Maalaispuutarhojen kehitysvaiheita. s. 98 kulttuuriymparistomme.fi/download/noname/%7B1FFB7A22-CDD2.../126169

Ruoff, Eeva, 2000: Havupuiden ja kalliorantojen kauneus – Kiinalaisia vaikutteita varhaisissa suomalaisissa maisemapuutarhoissa. journal.fi/tt/article/view/58291

Wijnblad Carl, useita digitoituja töitä: [alvin-portal.org/alvin/resultList.jsf?faces-redirect=true&aq=\[{"PER_PID": "alvin-person:33243"}\], \[{"SWD_PER": "alvin-person:33243"}\]\]&aqe=\]\]&searchType=EXTENDED&dswid=2785](http://alvin-portal.org/alvin/resultList.jsf?faces-redirect=true&aq=[{)

Muut

Katri Mälkki: Muistoja lapsuuskodistani

VIHREÄN LUMO

Eteläsavolaisia ja keskisuomalaisia säätyläispuutarhoja

Kulttuuriympäristö näkyväksi KYNÄ-hankkeen tarkoituksena on lisätä yleistä tietoisuutta kulttuuriympäristöstä sekä innostaa maaseudun asukkaita, maanomistajia, viljelijöitä, yhdistyksiä, yrityksiä ja muita toimijoita hoitamaan kulttuuriympäristöä sekä hyödyntämään sitä yritystoiminnassaan.

KYNÄ-hanketta toteuttavat Etelä-Savon ja Keski-Suomen Maa- ja kotitalousnaiset ja ProAgriat.

KYNÄ-hankkeen rahoittavat Euroopan unionin maaseudun kehittämisen maatalousrahasto sekä Etelä-Savon ja Keski-Suomen ELY-keskukset.

**Euroopan maaseudun
kehittämisen maatalousrahasto:
Eurooppa investoi maaseutualueisiin**